

УДК 373.01:81(082)

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-3(326)-107-116

Бондаренко Неллі Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури Інституту педагогіки

Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна.

nelly.bondarenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4033-7287>

РОБОТА НАД ВИРАЗНІСТЮ Й ОБРАЗНІСТЮ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Опанування державної мови в Новій українській школі потребує увідповіднення теорії і методики її навчання глобальним викликам інформаційного суспільства. Орієнтація мовної політики на прагматичні сфери має бути врівноважена запитаністю виразально-зображувальних ресурсів мови. Це мінімізує духовні втрати й забезпечить розвиток гармонійної успішної національно свідомої мовної особистості з розвиненим раціональним критичним мисленням, багатою емоційною сферою, високим рівнем культури й потенціалом творчої самореалізації.

Теоретичні аспекти виразальних засобів української мови й формування здатності сприймати, аналізувати і вживати їх у мовленні розробляли Л. Алексеева, Н. Бабич, Ф. Бацевич, Н. Бондаренко, І. Вихованець, О. Горошкіна, Н. Грипас, П. Дудик, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Плиско, М. Плющ, Л. Попова, О. Потапенко, О. Потебня, В. Русанівський, Г. Сагач, О. Селіванова, М. Стельмахович та ін. науковці. Водночас проблема збагачення мовлення здобувачів освіти образними засобами української мови залишається невирішеною й актуалізується з огляду на нові виклики.

Мета статті – проаналізувати виразальні образні ресурси української мови, необхідні для збагачення, увиразнення щоденного мовлення й розвитку риторичних умінь старшокласників; дати практико-орієнтований опис виразальних засобів мови з навчальною метою; запропонувати перелік видів роботи на уроці, завдань і вправ.

Словесникові важливо довести, що образно-виразальні засоби мови слугують не для її «прикрашання». Вони поповнюють смисловий ресурс мови, є потужним пізнавальним знаряддям, активують когнітивні процеси, різнобічно висвітлюють об'єкт, формують іншу категоризацію предметів, явищ, утворюють їх асоціативне поєднання, переносять одні відчуття на позначення інших. Виразальні засоби мови слугують оптимізації, упредметненню, конкретизації, генералізації, економії мовних ресурсів, створюють нову інформацію й нові знання,

надають мовленню пластичності, емоційності, образності, експресивності. Якісне подання й засвоєння відповідних знань на основі міжпредметних зв'язків з літературою, доцільне їх застосування справляє визначальний вплив на мотивованість і повноту володіння мовою, розвиток образного мислення, емоційної сфери, збагачення досвідної парадигми й ефективність мовленнєвої діяльності здобувачів освіти [1; 2; 3].

Виразним вважають чітке, розбірливе, легко зрозуміле мовлення.

Ця якість мовлення залежить від його звукового оформлення, інтонації, логічного наголосу, доцільності слововживання. Виразність передбачає образне відтворення дійсності, яке в художньому й публіцистичному стилях досягається всіма виражальними засобами мови, на відміну від наукового та офіційно-ділового стилів, яким образність невластива [4; 5; 1; 3].

До фонетичних засобів виразності належать звукові повтори (анафора – повтор звуків або слів на початку рядка; епіфора – повтор звуків або слів наприкінці рядка).

Образні засоби творення виразності – **тропи** (епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха та ін.) характерні для художньої літератури і публіцистики. Трапляються вони і в розмовному мовленні.

Важливі стилістичні та зображувально-виражальні функції в художньому й публіцистичному мовленні виконують форми синтаксичної організації мовлення – інверсія, еліipsis, умовчання, риторичне запитання, період, паралелізм та ін.

Образність, мелодійність, інтонаційну, звукову і стилістичну виразність художнього та публіцистичного мовлення посилює звукопис – алітерація й асонанс, анафора та епіфора.

Алітерація – це повторення однакових або однотипних за певною ознакою приголосних звуків у словах віршованого рядка або строфи (рідше у прозі): 1. *Рече та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива* (Тарас Шевченко). 2. *Вишневий цвіт з вишневих віт вишневий вітер звіває з віт* (Іван Драч). 3. *Забряжчали ложечки, задзвеніли стакани та блюдечка* (Іван Нечуй-Левицький). 4. *Посеред ночі дощ пішов, зашелестів, як збіжжя в полі* (Дмитро Павличко).

Асонанс – це повторення однакових або подібних голосних звуків у рядку чи в строфі, що надає віршованій мові милозвучності та мелодійності: 1. *Розсїпалися круглі намистинки...* (Павло Тичина). 2. *Гей, у лузі та й не перше літо виляга некошена трава. Гей, у лузі та й не перше жито, та й не перше жито дозріває* (Василь Симоненко).

Поєднання алітерації й асонансу підсилює виразність мовлення: *Шумить дерев зелений світ, Але то там, то там Жовтавий лист спадає з віт, Прощається з життям...* (Володимир Сосюра).

Анафора, або єдинопочаток, – це повторення однакових звуків, співзвуч, слів або синтаксичних конструкцій на початку чи в середині віршованих рядків, строф, а в прозовому творі – речень.

Лексична анафора зосереджує увагу на позначеному повторюваним словом понятті, посилюючи його значення.

Анафора надає мовленню більшої емоційної виразності і композиційної стрункості. Це поширений здавна в літературі й ораторському мистецтві стилістично-звуковий прийом організації поетичної мови та експресивний засіб у художньому й публіцистичному стилях мовлення.

Епіфора – протилежний анафорі стилістичний прийом. Він полягає у повторенні однакових звукосполучень, слів чи виразів у кінці віршованих рядків, строф або в прозових творах з метою посилення виразності й музичності поетичної мови.

Лексична епіфора підкреслює важливість кінцевого слова, увиразнюючи зміст і форму висловлення. З експресивною метою епіфору часто використовують у віршах-каламбурах з омонімами та іншими співзвучними словами: *«Вже третій місяць сохну без дощів я», – Картопля нарікає на талан. Тверда тишениця в'яне з бездощів'я... Чи град переїщить у город та лан* (Степан Литвин).

Нерідко анафора й епіфора суміщаються – починають і закінчують віршовий або прозовий текст. Цей фоностилістичний прийом підсилює смислову, синтаксичну та інтонаційну єдність тексту, його поетичність та емоційність: *Ви знаєте, як липа шелестить У місячні весняні ночі? Кохана спить, кохана спить... Підби збуди, цілуй її очі. Кохана спить... Ви чули ж бо: так липа шелестить...* (Павло Тичина).

Співзвуччя частин слів наприкінці віршованих рядків називається **римою**: *Не вмію жити просто так, Я можу тільки чимось жити: Кохати, мріяти, творити, Щоб слід залишив день прожитий, Життя щоб мало сенс і смак* (Віталій Іващенко).

Багатство, різноманітність і образність мови становлять її ресурси, надбані мовною практикою всіх поколінь носіїв.

Лексичний склад української літературної мови налічує 256 тисяч слів. Народна мова оперує 200 тисячами слів, у той час як середній словниковий запас освіченої людини становить 6-9 тисяч слів.

Багатство образної української мови має різні джерела – інтонаційні, лексичні (синоніми, антоніми, омоніми, багатозначні слова, абстрактна, застаріла лексика, неологізми тощо), фразеологічні, словотворчі, граматичні, стилістичні.

Висловлюючи думку, різні мовці з усього мовного багатства вибирають неоднакові образно-виражальні засоби залежно від рівня знання мови, віку, досвіду, ерудиції. Багатство особистого мовлення – це його різноманітність, використання неповторюваних мовних засобів (слів, словосполучень, речень, які різняться значенням і будовою) для висловлення тієї самої думки.

Багатство мовлення визначається не якомога більшою кількістю вжитих слів, а їх інформаційністю (тією інформацією, яку вони несуть), що забезпечується багатством значень.

Багатство мовлення передбачає насамперед його образність – передавання певних понять через художні образи. Образність мовлення забезпечується використанням тропів.

Троп – це слово чи вислів, ужиті в переносному значенні з метою створення образу.

У тропях ознаки одного явища використовують для глибшого і яскравішого розкриття істотної риси іншого явища. Тропи стисло і яскраво характеризують особливості того, про що йдеться.

До тропів належать: епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, уособлення та ін.

Багатство, різноманітність і образність мовлення виявляються неоднаково в різних стилях. Розмовний, художній і публіцистичний стилі без обмежень використовують усі засоби образності, збагачення й урізноманітнення мовлення. Науковий стиль обмежується синонімією синтаксичних конструкцій і багатством термінології. Офіційно-діловому стилю багатство, різноманітність і образність невластиві, хоча можлива заміна означальних і обставинних частин складнопідрядних речень дієприкметниковими або дієприслівниковими зворотами.

Епітет – художнє образне означення, що дає образну характеристику особі, предмету, явищу, виокремлюючи якусь характеристику, ознаку і виявляючи авторське ставлення. Наприклад: *Квітчастий луг і дощик золотий...* (Павло Тичина).

Епітетами найчастіше бувають прикметники (*лебединий сніг, мертва тиша*), рідше – іменники (*весна-чарівниця*), прислівники (*подивився холодно*), дієприслівники (*краплі падали співаючи*), дієприслівникові звороти (*ішов лугом, купаючись у запашній кашці й материнці*).

Епітети не слід плутати зі звичайними означеннями.

Епітети, які найчастіше вживаються з певним іменником, називають поетичними. Вони здебільшого властиві народній творчості. Наприклад: *білий світ; битий шлях; коник вороненький; хрещатий барвінок*.

Епітети використовують у пейзажних замальовках, для кольоропису, характеристики душевних, психологічних, фізичних станів, часової, просторової характеристики, естетичної оцінки явищ.

Метафора – це слово чи словосполучення, які розкривають сутність і особливості одного явища або предмета через перенесення на нього схожих ознак і властивостей іншого. Це можуть бути колір, форма, призначення, об'єм, положення у просторі, в часі тощо. Завдяки метафорі досягають більшої точності, різнобічності, образності й виразності зображуваного. Наприклад: *Там море бере свою синю одягу об гострі скелі на білі клапти і закидає ними весь берег* (Михайло Коцюбинський).

Метафори стали настільки звичними, що їх початкове образне значення непомітне. І тільки вдумуючись, ми виявляємо їх образність.

Наприклад: *весна прийшла, сонце встало, сонце сідає, дощ іде, людину радість охотила, убитий горем, народилася надія; залізна воля, гаряче серце, чисті думки, втратив голову, важкий характер; язики полум'я, поле діяльності, ланцюжок доказів, торговельна мережа.*

Усе це метафори мови. Письменник може створювати нові оригінальні метафори, які не вживають у щоденному мовленні. Вони з особливою силою впливають на уяву й почуття людини. Наприклад:

1. Сонце **підвелось** над землею і почало золотом **лудити** хмарку.
2. Обличчя завуча **нахмарилось** (Михайло Стельмах).

Метонімія – це перенесення назви предмета (явища) на інші на підставі зовнішнього чи внутрішнього зв'язку. Наприклад: 1. *Гальорка заплодувала.* 2. *Дивились карі оченята.* 3. *Перегукувались балкони через вулицю-ріку* (Семен Журахович).

Метонімія може називати: 1) ім'я автора замість його творів: *читасмо Франка*; 2) місто замість країни: *Київ гідно зустрів закордонних гостей*; 3) матеріал замість зроблених із нього предметів: *ходить у шовках*; *метро зустріло прохолодою мармуру і кристалию*; 4) посуд замість страви, що в ньому знаходиться: *з'їв миску, витів склянку* тощо.

Метонімія виділяє в зображуваному найхарактернішу рису, що дає змогу глибше розкрити смисл, яскравіше показати його. Цей троп оживляє розмовне мовлення, надає йому більшої лаконічності.

Метонімія – це різновид метафори. Розбіжність між ними полягає у тому, що метафору, на відміну від метонімії, можна легко перетворити на порівняння.

Різновид метонімії – **синекдоха**. Це кількісна заміна понять: множини – однією, однини – множиною, назви цілого – частиною, родового поняття – видовим і навпаки.

Синекдоха посилює експресію, узагальнює образ. Наприклад: 1. *Наш люд має в собі багато сили, щоб родити Шевченків, Федьковичів, Франків* (Василь Стефаник). 2. *«Вчися, Лідо, шанувати «копійку», – повчав батько дочку* (Олесь Донченко).

Порівняння – засіб образності, заснований на поясненні одного предмета (явища) через інший (інше), де порівнювана якість виявляється щонайяскравіше.

Порівняння може виражатися за допомогою: 1) вказівки на подібність: *Він подібний до зір, бо світить, а не гріє* (Іван Франко); 2) сполучників **як, ніби, наче, неначе, мов, немов**: *А бджола, як та крапля роси, що в ній сонце видно, або як дитина, в якій і світ твоїй, і любов* (Роман Іваничук); 3) іменників в орудному відмінку: *Навколо цих пеньків літо щороку кораловим намистом розсипає запашну суніцію* (Михайло Стельмах).

Прагнення надати більшої точності художнім і публіцистичним текстам зумовлює використання **перифраз** – описових образних найменувань, які посилюють яскравість зображеного, виявляють

ставлення автора до описуваного. Наприклад: *Тарас Шевченко – Великий Кобзар, Іван Франко – Великий Каменяр, інтернет – усесвітня павутина, Китай – Піднебесна, ліс – легені планети, вугілля – чорне золото, бавовна – біле золото.*

Уособлення, або персоніфікація, – це перенесення ознак дій, істоти, людини на предмет (явище), що дає змогу його розкрити і яскравіше змалювати. Наприклад: *Вже ранок дивиться у вікна* (Михайло Стельмах).

Створенню образності й багатства мови сприяють **стилістичні фігури**, які надають висловлюванню логічної стрункості, підсилюють його фонетичну, лексичну та граматичну виразність. До таких стилістичних фігур належать: **повтори, антитеза, інверсія, еліпсис, замовчування, риторичне запитання, градація** та ін.

Стилістичні фігури наявні у текстах різних стилів мовлення, але більш характерні для художнього, розмовного й публіцистичного.

Крім тропів і стилістичних фігур, образність і багатство мовлення створюються також граматичними засобами – префіксами, суфіксами, відмінковими закінченнями тощо.

Повтор – це нагромадження в одному висловлюванні однакових мовних елементів (звуків, звукосполучень, слів, словосполучень). Зосереджуючи увагу на певних словах, ця стилістична фігура надає їм більшої значущості в контексті, підсилює, увиразнює думку. Наприклад: *В мого роду сто доріг, сто століть у мого роду* (Іван Драч).

Повтор посилює емоційний вплив на адресата.

Повтори широко використовують у художньому стилі, в усній народній творчості. Наприклад: 1. *О краю мій! Чи можна не любить твоїх просторів, верб твоїх розлогих, нових новобудов, піднесених в блакить?* (Максим Рильський). 2. *Плавай, плавай, лебедонько, по синьому морю, рости, рости, тополенько, все вгору та вгору* (Народна творчість).

У науковому і публіцистичному стилях повторення слів слугує засобом логічного зв'язку.

Невиправдане повторення тих самих слів у стилістично нейтральному мовленні вважається помилкою.

Риторичне запитання ставлять не з метою одержати на нього відповідь, а щоб привернути увагу до певного явища або самим запитанням висловити ствердну думку.

Ця стилістична фігура, що надає мовленню більшої виразності й експресії, широко використовується в текстах художнього і публіцистичного стилів. Так, риторичні запитання використовує Максим Рильський у поемі «Слово про рідну матір» для зображення боротьби України з фашизмом: *Гримить Дніпро, шумить Сула, Озвались голосом Карпати, І клич подільського села В Путивлі сивому чувати. Чи совам зборкати орла? Чи правду кривді подолати?*

Робота над увиразненням мовлення здобувачів освіти здійснюється на основі роботи з текстом, аналізу змісту і форми текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення. Вона включає: аудіювання, читання, словникову роботу, бесіду за змістом; спостереження за інтонацією, логічним наголосом, паузами, темпом, тембром голосу; їх залежністю від стану мовця і змісту; лінгвостилістичний аналіз, з'ясування стильової належності тексту та її ознак, критеріїв розмежування стилів; зображувально-виражальної функції мовних одиниць як засобів виразності, їх значеннєво-сміслових відтінків, емоційної забарвленості; аналітичні спостереження за звукописом, іншими засобами звукової гармонії, а також лексичними, морфологічними і синтаксичними засобами виразності та їх стилістичними функціями в увиразненні змісту і форми висловлювання; асоціативний аналіз; визначення таких комунікативно-стилістичних якостей мовлення як змістовність, правильність, точність, логічність, чистота, багатство, виразність, доцільність; трансформація й переконструювання текстів, їх перебудова; доцільне використання різнорівневих і різностильових засобів виразності й додержання комунікативно-стилістичних ознак мовлення під час складання власних висловлювань; декламування віршів, читання прози, участь у конкурсах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні методики збагачення мовлення здобувачів освіти виражальними засобами української мови на основі врахування природовідповідних їй ключових компетентностей, визначених новим законодавством.

Список використаної літератури

- 1. Літературознавчий** словник-довідник. Київ: Видавничий центр Академія, 1997. 748 с. **2. Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с. **3. Українська** мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Українська енциклопедія, 2004. 824 с. **4. Вихованець І. Р.** Таїна слова. Київ: Рад. школа, 1990. 282 с. **5. Літературознавча** енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 2007. 624 с. **6. Бирик С. П.,** Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови. Київ: Довіра, 1998. 431 с. **7. Кочерган М. П.** Слово і контекст. Львів: Вища школа, 1980. 184 с. **8. Потебня А. А.** Эстетика и поэтика. Москва : Искусство, 1976. 616 с. **9. Привалова С.** Лексичні засоби поетичної мови. *Українська мова і література в школі*. 2008. № 5. С. 39–44. **10. Розенталь Д. Э.** Практическая стилистика русского языка. Москва : Высш. шк., 1987. 399 с. **11. Шаховский В. И.** Лингвистическая теория эмоций (монография). Москва: Изд-во «Гнозис», 2008. 416 с.

References

- 1. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk.** (1997) [Literary dictionary-reference book]. K.: Vydavnychiy tsentr Akademiia [in Ukrainian]
- 2. Selivanova, O. O.** (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian]
- 3. Ukrainska mova: Entsyklopediia** (2004) [Ukrainian language: Encyclopedia] / Redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko (spivholovy) ta in. 2-e vyd., vypr. i dop. K.: Ukrainska entsyklopediia. [in Ukrainian]
- 4. Vykhovanets, I. R.** (1990) Taina slova [The mystery of the word]. K.: Rad. shkola. [in Ukrainian]
- 5. Literaturoznavcha entsyklopediia** (2007): u 2 t. [Literary Encyclopedia: 2 t.] / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. K.: VTs «Akademiia». [in Ukrainian]
- 6. Bybyk, S. P., Yermolenko, S. Ya., Pustovit, L. O.** (1998). Slovnyk epitetiv ukrainskoi movy [Dictionary of epithets of the Ukrainian language]. K.: Dovira. [in Ukrainian]
- 7. Kocherhan, M. P.** (1980). Slovo i kontekst [The Word and Context]. Lviv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
- 8. Potebnia, A. A.** (1976) Estetyka y poetyka [Aesthetics and Poetics]. M.: Yskusstvo. [in Russian]
- 9. Pryvalova, S.** (2008). Leksychni zasoby poetychnoi movy [Lexical means of poetic language]. *Ukr. mova i lit. v shk.* № 5. S. 39–44. [in Ukrainian]
- 10. Rozental, D. E.** (1987). Praktycheskaia stylistyka russkoho yazyka [Practical stylistics of the Russian language]. M.: Vyssh. shk. [in Russian]
- 11. Shakhovskiy, V. Y.** (2008). Linyhvystycheskaia teoriya emotsyi (monohrafiya) [Linguistic Theory of Emotions (monograph)]. M.: Yzd-vo «Hnozy». [in Russian]

Бондаренко Н. В. Робота над виразністю й образністю українського мовлення старшокласників

У статті розкрито проблему збагачення й увиразнення мовлення здобувачів освіти виражальними засобами української мови. Проаналізовано теоретичні аспекти виражальних засобів мови й формування в учнів здатності сприймати, аналізувати і використовувати їх у мовленні. Акцентовано увагу на когнітивному аспекті мовних засобів. Доведено, що вони поповнюють смисловий ресурс мови, употужнюють її пізнавальний потенціал, активують когнітивні процеси, стимулюють креативність, різнобічно висвітлюють об'єкт, формують іншу категоризацію предметів, явищ, утворюють їх асоціативне поєднання. Проаналізовано джерела збагачення образного українського мовлення – інтонаційні, лексичні, фразеологічні, словотворчі, граматичні, стилістичні. Схарактеризовано різні види тропів, стилістичні фігури. З'ясовано, що доцільне використання образних засобів української мови забезпечує оптимізацію, конкретизацію, упредметнення, генералізацію й економію мовних ресурсів, продукує нову інформацію і нові знання. Визначено зміст роботи зі збагачення мовлення старшокласників виражальними засобами мови на основі міжпредметних зв'язків з літературою, яка є вмістилищем художніх

засобів. Викладено практико-орієнтовані відомості, засвоєння яких сприятиме розвитку в учнів здатності доцільно використовувати виражальні засоби мови. Визначено систему завдань і вправ, що забезпечать аналіз, відтворення й доцільне використання у мовленні засобів образності. Вона включає: аудіювання, читання, бесіду за змістом; спостереження за інтонацією, логічним наголосом, паузами, темпом; лінгвостилістичний аналіз; асоціативний аналіз; трансформація й переконструювання текстів, їх перебудова; доцільне використання виражальних засобів мови під час створення власних висловлювань; декламування тощо. Накреслено перспективи подальших досліджень у галузі.

Ключові слова: виражальні засоби мови, когнітивний потенціал, збагачення мовлення, урок української мови, 10–11 класи.

Бондаренко Н. В. Работа над выразительностью и образностью украинской речи старшекласников

В статье раскрыта проблема обогащения речи учащихся выразительными средствами украинского языка. Проанализированы теоретические аспекты выразительных средств языка и формирование у учащихся способности воспринимать, анализировать и использовать их в речи. Акцентируется внимание на когнитивном аспекте языковых средств. Доказано, что они пополняют смысловой ресурс языка, усиливают его познавательный потенциал, активируют когнитивные процессы, разносторонне освещают объект, формируют иную категоризацию предметов, явлений, образующих их ассоциативное сочетание. Проанализированы источники обогащения образной украинской речи – интонационные, лексические, фразеологические, словообразовательные, грамматические, стилистические. Охарактеризованы различные виды тропов, стилистические фигуры. Выявлено, что целесообразное использование образных средств украинского языка обеспечивает оптимизацию, конкретизацию, овеществление, генерализацию и экономию языковых ресурсов, производит новую информацию и новые знания. Определено содержание работы по обогащению речи старшекласников выразительными средствами языка на основе межпредметных связей с литературой, которая является вместилищем художественных средств. Изложены практико-ориентированные сведения, усвоение которых будет способствовать развитию у учащихся способности целесообразно использовать выразительные средства языка. Определена система заданий и упражнений, которые обеспечат анализ, воспроизводство и целесообразное использование в речи средств образности. Она включает: аудирование, чтение, беседу по содержанию; наблюдение; лингвостиллистический анализ; трансформацию и переконструирование текстов; составление собственных высказываний; декламацию и т. п. Намечены перспективы дальнейших исследований в области.

Ключевые слова: выразительные средства языка, когнитивный потенциал, обогащение речи, урок украинского языка, 10–11 классы.

Bondarenko N. Work on the Expressiveness and Imagery of the Ukrainian Broadcast of Senior Pupils

The article deals with the problem of enriching and expressing the language of the applicants of education by expressive means of the Ukrainian language. Attention is drawn to the cognitive potential of figurative means of language. Their expedient use ensures the specification, generalization and saving of linguistic resources, produces new information and new knowledge. The content of work on the enrichment of the broadcasting of senior pupils by expressive means of language is determined on the basis of interdisciplinary connections with literature, which is a repository of artistic means. Practical information-based information is presented, the assimilation of which will contribute to the development of the ability to use the expressive means of language. The sources of wealth of figurative Ukrainian language are analyzed. Different types of tropes are described. The system of tasks and exercises, which will provide analysis, reproduction and expedient use of means of imagery in the speech, is defined. This is a text job; analysis of the content and form of texts of different styles, types and genres of speech; listening, reading, vocabulary; conversation in content; observation; linguistic analysis, clarification of the stylistic affiliation of the text and its features, criteria for distinguishing styles, figurative-expressive function of the linguistic units as means of expressiveness, their semantic tints, emotional color, analytical observations of means of expressiveness and their stylistic functions in understanding the meaning and form of utterance; definition of communicative-stylistic qualities of speech; the transformation of texts, it is expedient to use multi-level and varied means of expressiveness and observance of communicative-stylistic signs of speech during the preparation of their own statements, recite poems, reading prose.

Key words: expressive means of language, cognitive potential, speech enrichment, lesson of the Ukrainian language, grades 10–11.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

Прийнято до друку 26.04.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.